

Tendències globals en desigualtat i pobresa: relacions i implicacions

Iñaki Permanyer

Centre d'Estudis Demogràfics (CED), Universitat Autònoma de Barcelona

1. Introducció

Des que la globalització econòmica ha anat guanyant preeminència i visibilitat als mitjans de comunicació (especialment a partir de les darreries del segle xx) hi ha hagut un intens debat al voltant de les virtuts i els defectes d'un procés que, avui en dia, afecta les condicions i la qualitat de vida de pràcticament tota la humanitat. En particular, hi ha un gran interès a conèixer quines han estat les implicacions que aquest procés ha tingut en la distribució de la riquesa mundial. En aquest breu article repassarem dues de les manifestacions més conegudes relacionades amb aquesta distribució: la desigualtat i la pobresa a escala mundial. Mentre que l'estudi de la desigualtat intenta estimar el grau de concentració/dispersió de la riquesa entre diferents unitats d'anàlisi (regions, països o individus), l'estudi de la pobresa pretén identificar aquells sectors de la societat amb unes condicions de vida inacceptablement baixes.

A més de mostrar a grans trets les tendències globals en pobresa i desigualtat econòmiques, en aquest article farem una ullada a la distribució mundial d'altres dimensions no pecuniàries del benestar (l'educació i la salut) que també han estat objecte de debat en l'estudi de les conseqüències de la globalització econòmica. Tot seguit, repassarem algunes de les idees principals que envolten el debat sobre la relació existent entre el creixement econòmic, la pobresa i la desigualtat. Finalment, conclourem el treball amb un breu repàs sobre les conseqüències que la darrera crisi financera ha tingut sobre la distribució de la renda als països rics.

2.

Desigualtat i pobresa globals

Què volem dir exactament quan parlem de *desigualtat* o *pobresa*? Malgrat tractar-se d'uns conceptes que tothom creu que sap reconèixer,¹ a la pràctica resulta particularment complicat arribar a definicions quasi-universals que no generin discòrdia. Tot i que aquesta qüestió ja és abordada a altres capítols d'aquest volum, val la pena destacar una sèrie d'aspectes que són particularment rellevants en el context internacional de l'estudi que aquí ens ocupa. En primer lloc, cal distingir entre els conceptes de *desigualtat global* següents:²

Concepte 1. Per cada país prenem el PIB *per capita* i mesurem la desigualtat entre ells sense tenir en compte la mida poblacional corresponent.

Concepte 2. Per cada país prenem el PIB *per capita* i mesurem la desigualtat entre ells tenint en compte la mida poblacional corresponent.

Concepte 3. Estimem la renda o el nivell de consum de cada habitant del món i mesurem la desigualtat entre ells.

Fins fa ben poc, quan es parlava de desigualtat global en realitat s'estaven emprant els conceptes 1 i 2, és a dir: la desigualtat existent *entre països* (tot suposant que no hi ha diferències entre els habitants dins de cada país). La discrepància observada en l'evolució temporal dels dos conceptes de *desigualtat*³ ha mantingut viu durant força temps el debat sobre les conseqüències de la globalització econòmica (Milanovic, 2013). Recentment, la creixent disponibilitat d'enquestes de llars arreu del món ha permès fer les primeres estimacions del concepte 3 de desigualtat, que és el més complet dels tres, ja que té en compte tant les desigualtats entre països com les que s'observen dins els països. A més d'aquestes qüestions conceptuals, hi ha altres aspectes que cal tenir presents per entendre l'abast i el significat dels resultats empírics que es mostraran tot seguit.

i) Seguint la pràctica habitual en aquest tipus d'estudis, moltes de les mesures de desigualtat i pobresa que presentarem en aquest article són mesures *relatives* (ja que faciliten la comparació de distribucions amb mitjanes molt diferents). Val a dir, però, que els resultats poden

1 Segons Fields (2001), "la desigualtat és com un elefant: no la pots definir, però la reconeixes quan la veus".

2 Aquest tipus de conceptualitzacions es deuen, entre d'altres, a Milanovic (2005, 2013).

3 Segons el concepte 1, la desigualtat global ha augmentat amb el pas del temps, mentre que segons el concepte 2 s'observa la tendència oposada.

arribar a canviar dràsticament quan s'utilitzen mesures *absolutes* (vegeu Ravallion, 2016).

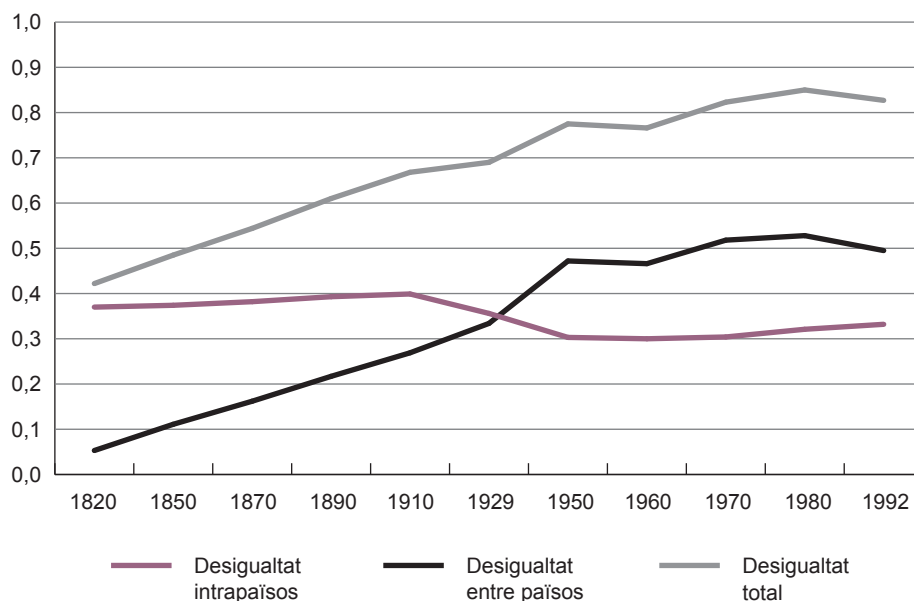
- ii) Generalment, les rendes molt elevades acostumen a estar subregistrades a les enquestes de llars. Això vol dir que els nivells de desigualtat obtinguts amb aquestes enquestes estan esbiaixats i es poden interpretar com una *cota inferior* dels nivells de desigualtat reals.
- iii) Per tal de no obviar la varietat de contextos socioeconòmics en què viuen els habitants del món, a l'hora de comparar les rendes entre individus cal tenir en compte els nivells d'inflació, el preu dels béns de consum i els tipus de canvi internacionals. La mala qualitat d'aquestes dades a algunes regions del món pot afectar negativament la fiabilitat de les estimacions.
- iv) Per manca d'informació, les mesures tradicionals de desigualtat i pobresa donen per fet que els recursos de cada llar es reparteixen igualitàriament entre els membres, i obvien la possible heterogeneïtat o les economies d'escala que hi pugui haver.

2.1.

Evolució temporal de la desigualtat i la pobresa

Al gràfic 1 mostrem l'evolució global de la desigualtat econòmica des de 1820 fins a 1990 segons les estimacions de Bourguignon i Morrisson (2002). Com pot apreciar-se, la desigualtat total s'ha anat incrementant amb el pas del temps fins a assolir un màxim absolut al voltant de 1980 aproximadament, seguit d'un tímid descens d'aleshores ençà. Resulta interessant constatar com ha anat canviant la composició de la desigualtat amb el pas del temps. Mentre que a principis del segle XIX pràcticament tota la desigualtat corresponia a les diferències internes dels països, amb el pas del temps han anat guanyant preponderància les diferències entre els països. En aquest sentit, els països de residència dels individus donen actualment molta informació pel que fa a la seva posició en la distribució de riquesa mundial. Recentment sembla que s'observa un lleuger canvi de tendència, amb un increment de les desigualtats dins els països i un petit descens de les desigualtats entre països.

Gràfic 1. Evolució mundial de la desigualtat econòmica entre 1820 i 1992 usant la desviació mitjana dels logaritmes

Font: Bourguignon i Morriçon (2002).

En un estudi de característiques similars dut a terme amb dades més recents, Anand i Segal (2014) estudien l'evolució de la desigualtat mundial a través de diferents indicadors⁴ entre 1988 i 2005. Com pot observar-se al gràfic 2, no sembla que s'observi una tendència clara per cap dels indicadors emprats: per tots ells la desigualtat global sembla que es manté estable en el temps.⁵

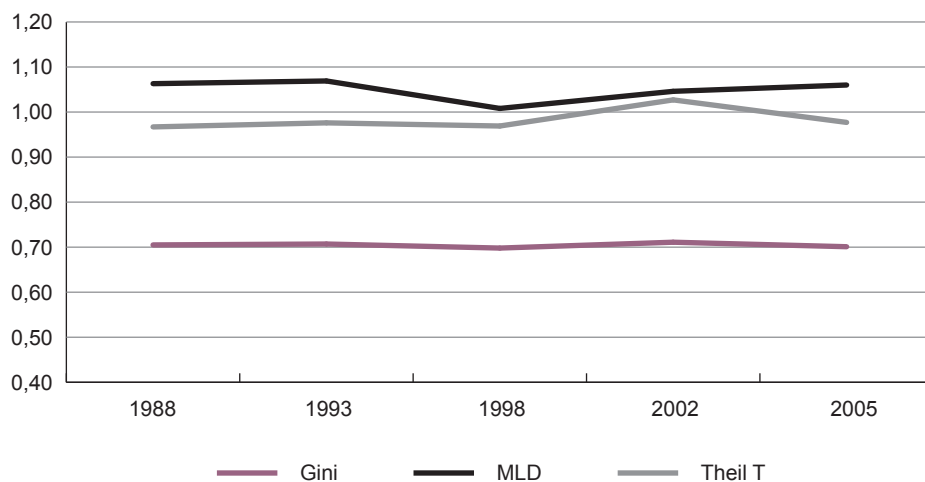
On sí que sembla que s'observin canvis és en la desigualtat entre països (que disminueix lleugerament) i en la desigualtat dins dels països (que té tendència a incrementar-se), tal com es pot veure al gràfic 3. El decrement de la primera i l'increment de la segona sembla que es compensen mútuament, tot mantenint els nivells de desigualtat totals aproximadament constants. En bona part, el descens de la desigualtat entre països està explicat pel creixement econòmic xinès, que és més ràpid que el de la majoria de països i (encara) té un PIB *per capita* per sota de la mitjana mundial. D'altra banda, el creixement de la desigualtat interna és un motiu de preocupació creixent a la majoria de països rics, que temen patir les múltiples conseqüències adverses que molts investigadors associen a la creixent disparitat entre pobres i rics i l'esfondrament de la classe mitjana –com ara increments en l'exclusió social, el crim i la violència,

4 Es tracta del coeficient de Gini i dues de les mesures d'entropia generalitzada més conegudes: l'índex de Theil i la desviació mitjana dels logaritmes (MLD, en anglès).

5 El fet que les sèries temporals dels gràfics 1 i 2 no encaixin es deu a l'ús de fonts de dades i de metodologies diferents. Mentre que Bourguignon i Morriçon estimen l'evolució de grans regions a escala mundial, Anand i Segal basen els seus resultats en centenars d'enquestes de llars representatives a escala nacional.

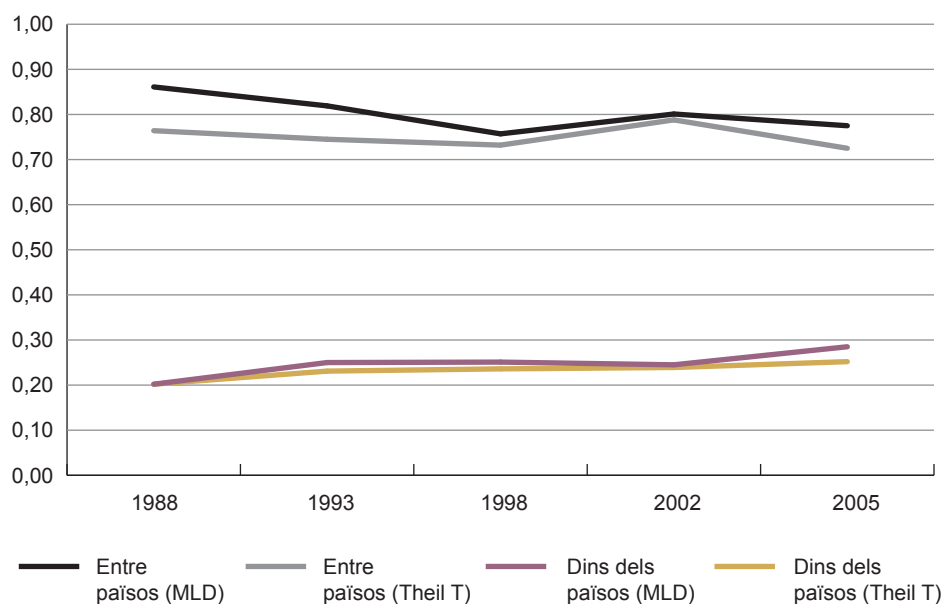
o un deteriorament de la salut física i mental a molts sectors de la població (vegeu Salverda *et al.*, 2014).

Gràfic 2. Evolució mundial de la desigualtat econòmica entre 1988 i 2005

Font: Anand i Segal (2014).

Gràfic 3. Evolució de la desigualtat econòmica entre i dins els països entre 1988 i 2005

Font: Anand i Segal (2014).

2.2. Evolució global i regional de la pobresa

Què podem dir de l'evolució mundial i regional de la pobresa? Els resultats es mostren a la taula 1, en què hi ha el nombre i el percentatge de persones per sota de la nova línia de pobresa internacional d'1,9 \$ al dia

establerta pel Banc Mundial. Aquesta és una línia de pobresa *absoluta* deliberadament frugal⁶ que bàsicament només té en compte els mínims necessaris per a la supervivència (vegeu Ferreira *et al.*, 2016, Ravallion, 2016). Aquesta perspectiva contrasta amb la pràctica habitual als països rics, que utilitzen línies de pobresa relatives (per exemple, el 60% de la mediana nacional per als països de l'eurozona) per determinar els riscos d'exclusió social.

Taula 1. Distribució mundial i regional de la pobresa entre 1990 i 2012 (usant l'última línia de pobresa d'1,9 \$ diaris)

	Any		
	1990	1999	2012
<i>a) Percentatge de pobres (%)</i>			
Àsia oriental i Pacífic	60,6	37,5	7,2
Europa i Àsia Central	1,9	7,8	2,1
Amèrica Llatina i el Carib	17,8	13,9	5,6
Orient Mitjà i Àfrica del Nord	6,0	4,2	–
Sud d'Àsia	50,6	–	18,8
Àfrica subsahariana	56,8	58,0	42,7
Món	37,1	29,1	12,7
<i>b) Nombre de pobres (milions)</i>			
Àsia oriental i Pacífic	995,5	689,4	147,2
Europa i Àsia Central	8,8	36,8	10,1
Amèrica Llatina i el Carib	78,2	71,1	33,7
Orient Mitjà i Àfrica del Nord	13,5	11,3	–
Sud d'Àsia	574,6	–	309,2
Àfrica subsahariana	287,6	374,6	388,8
Món	1.958,6	1.751,5	896,7

Font: Ferreira *et al.* (2016).

Globalment, la lluita contra la pobresa ha tingut èxit tant en termes absoluts (nombre de persones pobres) com en termes percentuals. El món ha passat de tenir un 37% de la població per sota del llindar de la pobresa l'any 1990 (1.958 milions de persones) a un 12,7% l'any 2012 (896 milions de persones). Aquest èxit, però, no ha estat igualment repartit entre les diferents regions del món. Novament, el creixement excepcional de la Xina i, en menor mesura, de l'Índia han contribuït al gran èxit del continent asiàtic. D'altra banda, regions com l'Àfrica subsahariana només han experimentat algunes millores en termes relatius però no pas en termes absoluts (on el nombre de persones pobres s'ha incrementat de 287 a 388 milions entre 1990 i 2012). Aquest comportament es deu al fet que

6 Malgrat aquesta frugalitat, la taula 1 mostra com encara hi ha molts milions d'individus al món per sota del llindar de pobresa.

el creixement poblacional a l'Àfrica subsahariana ha estat més ràpid que el ritme de descens de la prevalença de la pobresa.

L'any 2000, les nacions del món es van comprometre a assolir els anomenats Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni amb la idea de millorar les condicions de vida de tots els habitants del planeta (vegeu <http://www.un.org/millenniumgoals>). El primer d'aquests objectius consistia a reduir a la meitat el percentatge de gent pobra entre 1990 i 2015. Segons els resultats de la taula 1, podem constatar com el món en la seva globalitat ha assolit aquest objectiu. Regionalment, però, l'objectiu ha estat assolit a l'Àsia i a l'Amèrica Llatina però no a l'Àfrica subsahariana o a Europa i l'Àsia central (tot i que per circumstàncies completament diferents). De cara als propers quinze anys, caldrà veure si s'assoleix l'ambiciós objectiu establert per les Nacions Unides dins el context dels Objectius de Desenvolupament Sostenibles de "posar fi a la pobresa en totes les seves formes arreu del món" l'any 2030.

Val a dir que els resultats prou encoratjadors de la taula 1 canvien substancialment quan en comptes d'utilitzar línies de pobresa fixes com la d'1,9 \$ diaris s'utilitzen línies de pobresa relativa com les emprades als països rics. En aquest cas, diferents estudis sembla que indiquin que els individus que deixen de ser "pobres absoluts" *no* deixen de ser "pobres relatius" (Chen i Ravallion, 2013), fet que obre les portes al debat sobre els èxits i els fracassos de la lluita global contra la pobresa al llarg de les darreres dècades (vegeu Ravallion, 2016).

2.3.

Desigualtats en dimensions no pecuniàries del benestar

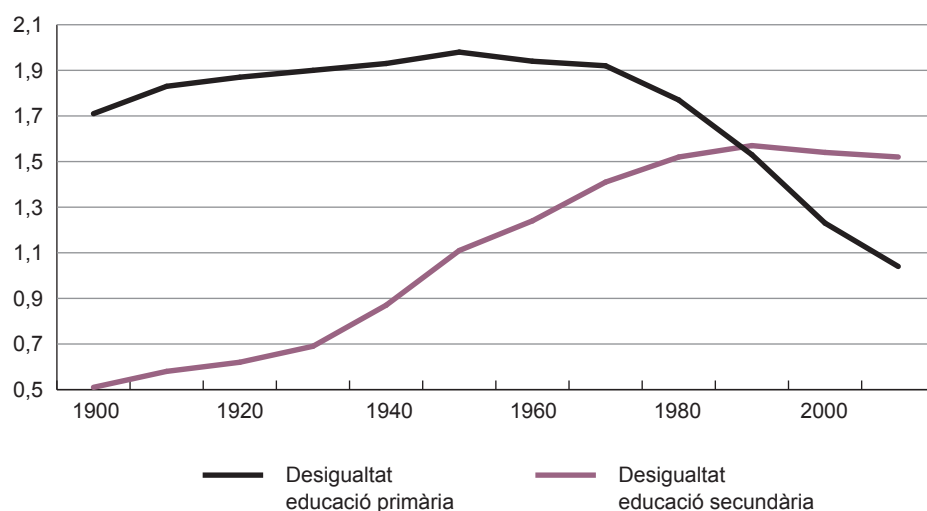
Com és ben sabut, el benestar de les persones depèn de diversos factors que van més enllà del seu nivell econòmic, com ara la seva educació o la seva salut. Què podem dir de la distribució mundial en educació i en salut?

Pel que fa a l'educació, el món ha experimentat durant les darreres dècades un procés d'expansió educativa sense precedents (vegeu Barro i Lee, 2015). Aquesta expansió ha anat acompanyada d'una reducció dels nivells de desigualtat en molts indicadors, com les taxes de matriculació o la mitjana d'anys estudiats en educació primària o secundària. Com es pot veure al gràfic 4, la desigualtat internacional en anys d'educació primària ha tingut un important descens a partir dels anys setanta, que possiblement es doni també amb l'educació secundària durant les properes dècades. Malgrat aquestes tendències encoratjadores en els nivells educatius més bàsics, diversos estudis suggereixen que l'increment d'anys en educació terciària/superior poden incrementar novament les desigualtats educatives entre països (vegeu Dorius, 2013; Mesci i Scervini, 2014). Si les inversions en quantitat i qualitat educatives no milloren

substancialment als països menys desenvolupats, hi ha un risc considerable que les exigències creixents de formació educativa per assolir treballs raonablement remunerats en economies cada vegada més competitives i globalitzades es tradueixin en l'aparició de noves formes de desigualtat educativa.

Pel que fa a la distribució global de la salut, pocs investigadors dubten a titllar de revolucionàries les millores en esperança de vida experimentades a totes les regions del planeta al llarg de les darreres dècades (Wilson, 2001). Malgrat aquest èxit, diversos estudis han apuntat una divergència internacional en els nivells d'esperança de vida al tombant del mil·lenni causada principalment per la virulència de la sida a molts països subsaharians i, en menor mesura, per la desintegració del bloc soviètic (Moser *et al.*, 2005; McMichael *et al.*, 2004). Així doncs, les millores generalitzades en esperança de vida no han estat igualment reparatides *entre* els diferents països del món.

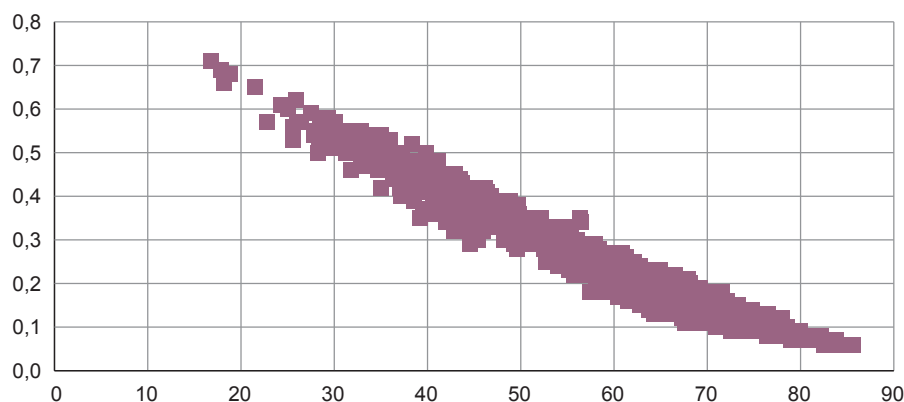
Gràfic 4. Desigualtat internacional en anys d'educació primària i secundària (mesurada amb la desviació típica)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la UNESCO.

Pel que fa a les desigualtats a *l'interior* dels països, es poden observar tendències contraposades. D'una banda, es pot constatar que a mesura que augmenta l'esperança de vida, disminueix la dispersió en les edats a la mort, les quals tendeixen cada vegada més a concentrar-se en edats avançades (vegeu el gràfic 5). D'aquesta manera, sembla que l'increment de l'esperança de vida a l'interior dels països pot ser doblement beneficiós: no tan sols allarga la vida sinó que també disminueixen les diferències entre el nombre d'anys viscuts pels habitants. D'una altra banda, aquesta tendència encoratjadora tendeix a estar acompanyada simultàniament d'un enfortiment del gradient en esperança de vida segons el nivell educatiu o l'estatus socioeconòmic (Olshansky *et al.*, 2012).

Gràfic 5. Relació entre esperança de vida (eix horitzontal) i desigualtat en edats a la mort mesurada amb l'índex de Gini (eix vertical)

Font: Smits i Monden (2009).

3. El triangle creixement-desigualtat-pobresa

Durant molt de temps, les relacions existents entre el creixement econòmic, la desigualtat i la pobresa han generat un gran interès tant entre acadèmics com entre els responsables del disseny i l'elaboració de polítiques públiques. Entre altres qüestions, aquest interès ha intentat donar respostes a preguntes com: són la desigualtat i la pobresa conseqüències necessàries del creixement? O tenen millors perspectives de creixement els països més desiguals? En aquesta secció resumirem algunes de les contribucions més recents i/o rellevants a aquesta àrea del coneixement.

En un estudi pioner, Anand i Ravallion (1993) van mostrar que el creixement econòmic *per se* no ha de repercutir d'una manera necessàriament positiva en les condicions de vida dels individus. Segons aquest estudi, el creixement econòmic ha estat beneficiós només quan ha estat acompanyat d'inversions importants en sectors públics, com ara l'educació o la salut. Pocs anys després, Persson i Tabellini (1994) i Clarke (1995) publiquen importants treballs suggerint que els nivells elevats de desigualtat són contraproductius de cara al creixement econòmic a llarg termini. Segons aquests estudis i d'altres, uns nivells elevats de desigualtat encoratgen els respectius governs a apujar els impostos per tal de combatre la desigualtat, tot traient incentius a activitats que promouen el creixement econòmic. En la mateixa línia, Easterly (1999) apunta l'elevada estratificació social existent a diferents països d'arreu del món com a possible factor explicatiu de la manca de correlació entre creixement econòmic i millores de condicions de vida. Ferreira i Ravallion (2009) han continuat investigant aquestes qüestions en el context dels països en desenvolupament i han identificat els trets estilitzats següents:

1. El creixement econòmic tendeix a tenir un efecte neutral en els nivells de desigualtat als països en desenvolupament. La desigualtat tant pot incrementar-se com disminuir als països que experimenten creixement econòmic.
2. Les mesures de pobresa *absoluta* tendeixen a disminuir amb el creixement econòmic als països en desenvolupament.
3. Com més alt és el nivell de desigualtat inicial, més alt ha de ser el nivell de creixement econòmic corresponent per tal d'assolir una mateixa taxa de reducció de la pobresa.

Recentment, i arran de la preocupació pels efectes que la desigualtat creixent pot tenir a la qualitat de vida als països rics, l'OCDE ha publicat diversos informes a l'abast de tothom (vegeu OECD, 2008, 2011 i 2015). En aquests informes, l'organització internacional sosté que l'augment de la desigualtat pot afectar negativament les societats i les economies respectives i identifica un dels principals mecanismes causals lligant els anteriors amb els últims. Segons aquests estudis, la desigualtat elevada és un obstacle per a l'accés a l'educació de qualitat dels sectors menys afavorits de les societats, fet que va en detriment de la igualtat d'oportunitats, tot reduint la mobilitat social i perpetuant la pobresa i l'exclusió social. Tots aquests estudis combreguen amb la idea cada vegada més consensuada internacionalment que els nivells elevats de desigualtat són contraproductius per al benestar de les societats en general i dels seus habitants en particular.⁷

Per concloure aquesta breu discussió val la pena mencionar una altra escola de pensament que qüestiona les virtuts del creixement econòmic a causa de la seva manca de sostenibilitat mediambiental. Alguns dels seus representants –molt crítics amb les societats de consum actuals– argumenten que en un planeta limitat no es pot produir un creixement econòmic il·limitat, i que una de les conseqüències principals d'aquest creixement és la degradació irreversible del medi ambient, amb l'increment consegüent de la desigualtat i la pobresa arreu. Actualment preval un punt de vista més moderat que intenta conciliar les idees del creixement econòmic i del respecte pel medi ambient, conegut sota el nom de *desenvolupament sostenible*. Un dels reptes més importants a què s'enfronta la humanitat a les properes dècades consisteix a intentar conjugar uns elements que, aparentment, corren el risc de ser altament incompatibles.

⁷ En aquest sentit, resulta interessant constatar que el nou paradigma contrasta amb idees neoliberals fortament arrelades fins fa ben poc (com les teories del *trickle down*, o degoteig econòmic), en què la desigualtat era vista com un mal necessari inherent al procés de creixement econòmic.

4.

Impacte internacional de la crisi financera en la distribuci3 de la renda

La crisi financera iniciada als voltants dels anys 2007-2008 va desencadenar la primera contracci3 en l'economia global des del final de la Segona Guerra Mundial. Les economies de l'OCDE van reduir el seu PIB *per capita* m3s d'un 5% entre el primer trimestre de 2008 i el segon trimestre de 2009 (Jenkins *et al.*, 2013). Davant la magnitud d'aquests sotracs, 3s natural preguntar-se per les conseqüències que aquests poden haver tingut en els nivells de desigualtat i pobresa dels països de l'OCDE que els van patir.

En primer lloc, cal destacar que els efectes adversos del que ja es coneix com *la gran recessi3* han estat molt inferiors que els que en el seu dia va provocar la gran depressi3 dels anys trenta arran del crac de 1929. En aquest sentit, val a dir que els estats del benestar als països rics han desenvolupat des d'aleshores ençà tota una s3rie de mecanismes de protecci3 social que han esmorteït en gran manera els impactes de la crisi. Els estudis existents fins avui parlen encara d'impactes relativament modestos (Jenkins *et al.*, 2013). En segon lloc, 3s important tenir en compte que la gran heterogeneïtat dels països comparats dificulta la possibilitat de fer generalitzacions v3lides. Aquesta heterogeneïtat es deu no tan sols a unes característiques socials, polítiques, econ3miques, i a uns mecanismes redistributius i a unes estructures productives molt específiques i difícilment comparables, sin3 tamb3 a l'especificitat dels diferents mecanismes mitjançant els quals la crisi ha afectat cada païseseparadament.

Els estudis de l'impacte de la crisi sobre els nivells de pobresa indiquen que si es mesur3s mitjançant línies de pobresa fixes (ancorades en algun instant de temps, per exemple, l'any 2008), aleshores s'hauria incrementat de manera substancial. Tanmateix, com que les mesures oficials de pobresa a l'eurozona s3n relatives (3s a dir, es compta el percentatge de la poblaci3 per sota d'una determinada fracci3 de la renda mediana, generalment el 60%), l'impacte de la crisi s'ha revelat modest.

Pel que fa a l'impacte de la crisi sobre els nivells de desigualtat, aquest ha estat moderadament petit en termes generals per3 amb importants diferències entre països (Jenkins *et al.*, 2013). Els efectes depenen en gran manera de la font d'ingressos de qu3 s'estigui parlant (ingressos laborals, ajuts estatals, transferències, etc.) i poden anar en direccions diametralment oposades. D'una banda, la crisi ha afectat particularment els ingressos provinents del treball, fet que ha afectat especialment els treballadors no qualificats. Juntament amb el creixement de l'atur, aquest fet pot haver contribuït a augmentar la desigualtat en disminuir la renda dels sectors menys afavorits de les societats. D'una altra banda, la crisi tamb3 ha reduït els ingressos provinents de capitals. Com que aquests

darrers acostumen a estar concentrats a les llars amb més poder adquisitiu, aquesta tendència pot haver contribuït a disminuir la desigualtat.

Malgrat la dificultat de poder fer generalitzacions, hi ha una sèrie de regularitats que sembla que s'han observat a la majoria dels països considerats. Més concretament, la crisi sembla haver aguditzat algunes desigualtats horitzontals (és a dir, diferències entre determinants grups) o n'ha fet aparèixer de noves. Per exemple, en estar sobrerrepresentats a alguns dels sectors productius més colpejats per la crisi (com ara el de la construcció), els homes han estat els que més n'han patit les conseqüències –almenys en les etapes inicials. Cal esperar, però, que l'ocupació femenina es vegi greument afectada també per les retallades generalitzades en serveis i despesa pública. Simultàniament, les persones amb menys nivell d'instrucció i les persones joves han estat les més afectades per la pèrdua d'ocupació (Ayala, 2013; Permanyer i Treviño, 2013). Cal destacar que, si bé els joves han estat un dels sectors més colpejats per l'atur a molts països, la coresidència amb els pares o altres familiars pot haver-ne esmorteït en gran manera les conseqüències. En aquest sentit, un dels perfils familiars més vulnerables davant la crisi han estat els adults de mitjana edat amb parella i fills dependents (Köksel, Esteve i Permanyer, 2016).

En el context europeu, Espanya destaca per haver estat un dels països més afectats per la crisi. Segons Ayala (2013), Espanya és un dels països on s'ha registrat un increment més gran de la desigualtat a causa de l'empobriment dels sectors més desfavorits de la societat i de l'enriquiment dels estrats més benestants. Aquest fet ha estat agreujat pels alts nivells d'atur (un dels més alts registrats a Europa) i per la debilitat d'un estat del benestar amb mecanismes redistributius insuficientment progressius que s'afebleix any rere any per les retallades continuades en despesa pública.

Atès el substancial retard que inevitablement es produeix entre la producció i la difusió de les dades estadístiques, encara no és possible avui dia fer una diagnosi completa i aprofundida dels impactes de la crisi a cap país. Tot i que Jenkins *et al.* (2013) parlen d'uns efectes encara modestos a curt termini en la majoria dels països rics, no es pot descartar que els efectes a mitjà i llarg termini siguin més colpidors i que afectin molt més fortament uns països que uns altres, fet que podria aprofundir encara més el procés de divergència entre els països de l'OCDE.

Bibliografia

ANAND, S.; SEGAL, P. "The global distribution of income". *International Development Institute Working Paper*, 2014-01 (2014).

- ANAND, S.; RAVALLION, M. "Human development in poor countries: On the role of private incomes and public services". *Journal of Economic Perspectives*, 7(1) (1993), 133-150.
- AYALA, L. "Crisis económica y distribución de la renta: Una perspectiva comparada". *Papeles de Economía Española*, 135 (2013), 2-19.
- BARRO, R.; LEE, J. *Education matters: Global schooling gains from the 19th to the 21st century*. Oxford University Press, 2015.
- BOURGUIGNON, F.; MORRISSON, C. "Inequality among world citizens: 1820-1992". *The American Economic Review*, 92(4) (2002), 727-744.
- CHEN, S.; RAVALLION, M. "More relatively poor people in a less absolutely poor world". *Review of Income and Wealth*, 59(1) (2013), 1-28.
- CLARKE, G. "More evidence on income distribution and growth". *Journal of Development Economics*, 47 (1995), 403-427.
- DORIUS, S. "The rise and fall of worldwide education inequality from 1870 to 2010: Measurement and Trends". *Sociology of Education*, 86(2) (2013), 158-173.
- EASTERLY, W. "Life during growth". *Journal of Economic Growth*, 4 (1999), 239-276.
- FERREIRA, F.; CHEN, S.; DABALEN, A.; DIKHANOV, Y.; HAMADEH, N.; JOLLIFFE, D.; NARAYAN, A.; PRYDZ, E. B.; REVENGA, A.; SANGRAULA, P.; SERAJUDDIN, U.; YOSHIDA, N. "A global count of the extreme poor in 2012". *Policy Research Working Paper # 7432* [World Bank, Washington] (2015).
- FERREIRA, F.; RAVALLION, M. "Poverty and Inequality: The Global Context". A: NOLAN, B., SALVERDA, W.; SMEEDING, T. (ed.), *Oxford Handbook of Economic Inequality*, cap. 24 Oxford University Press, 2009.
- FIELDS, G. *Distribution and development: A new look at the developing world*. MIT Press, 2001.
- JENKINS, S.; BRANDOLINI, A.; MICKLEWRIGHT, J.; NOLAN, B. (ed.) *The great recession and the distribution of household income*. Oxford University Press, 2013.
- KÖKSEL, P.; ESTEVE, A.; PERMANYER, I. "How do living arrangements affect the prevalence of jobless households across European regions?". Centre d'Estudis Demogràfics, Mimeografia, 2016.

- McMICHAEL, A.; MCKEE, M.; SHKOLNIKOV, V.; VALKONEN, T. "Mortality trends and setbacks: global convergence or divergence?". *The Lancet*, 363 (2004), 1155-1159.
- MESCHI, E.; SCERVINI, F. "Expansion of schooling and educational inequality in Europe: the educational Kuznets curve revisited". *Oxford Economic Papers*, 66(3) (2014), 660-680.
- MILANOVIC, B. *Worlds apart: Measuring International and Global Inequality*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.
- MILANOVIC, B. "Global Income Inequality in Numbers: in History and Now". *Global Policy* [London School of Economics and Political Science], 4(2) (2013), 198-208.
- MOSER, K.; SHKOLNIKOV, V.; LEON, D. "World mortality 1950-2000: divergence replaces convergence from the late 1980s". *Bulletin of the World Health Organization*, 83 (2005), 202-209.
- OECD. *Growing unequal? Income distribution and poverty in OECD countries*, 2008.
- OECD. *Divided we stand: Why inequality keeps rising*, 2011.
- OECD. *Income inequality: The gap between the rich and poor*, 2015.
- OLSHANSKY, S. J.; ANTONUCCI, T.; BERKMAN, B.; BINSTOCK, R. H.; BOERSCH-SUPAN, A.; CACIOPPO, J. T.; ROWE, J. "Differences in life expectancy due to race and educational differences are widening, and many may not catch up". *Health Affairs*, 31 (2012), 1803-1813.
- PERMANYER, I.; TREVIÑO, R. "El impacto de la crisis sobre los niveles de renta y el mercado de trabajo según género y tipología familiar". *Papeles de Economía Española*, 135 (2013), 119-135.
- PERSSON, T.; TABELLINI, G. "Is inequality harmful for growth?". *American Economic Review*, 84(3) (1994), 600-621.
- RAVALLION, M. *The economics of poverty: History, Measurement, and Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- SALVERDA, W.; NOLAN, B.; CHECCHI, D.; MARX, I.; MCKNIGHT, A.; GYÖRGY TÓTH, I.; VAN DE WERFHORST, H. (ed.) *Changing inequalities in rich countries*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- SMITS, J.; MONDEN, C. "Length of life inequality around the globe". *Social Science and Medicine*, 68(6) (2009), 1114-1123.

WILSON, C. "On the Scale of Global Demographic Convergence 1950-2000". *Population and Development Review* 27(1) (2001), 155-171.

Paraules clau

globalització, pobresa, desigualtat, educació, salut, creixement econòmic